

НӨХӨН ОЛГОВОР ОЛГОХ ТУХАЙ ХУУЛИЙН ТӨСЛИЙН ХЭРЭГЦЭЭ ШААРДЛАГЫГ УРЬДЧИЛАН ТАНДАН СУДЛАХ СУДАЛГААНЫ ТАЙЛАН

Ерөнхий мэдээлэл:

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Долдугаар зүйлийн 1-д "Монголын ард түмний түүх, соёлын дурсгалт зүйл, шинжлэх ухаан, оюуны өв төрийн хамгаалалтад байна." гэж, Есдүгээр зүйлийн 1-д "Монгол Улсад төр нь шашнаа хүндэтгэж, шашин нь төрөө дээдэлнэ." гэж, Есдүгээр зүйлийн 3-т "Төр, сүм хийдийн хоорондын харилцааг хуулиар зохицуулна." гэж, Төр, сүм хийдийн харилцааны тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 2-т "Төрөөс Монголын ард түмний эв нэгдэл, соёл иргэншлийн түүхэн уламжлалаа эрхэмлэхийн үүднээс Монгол Улс дахь буддын шашны зонхилох байр суурийг хүндэтгэн үзнэ. Энэ нь иргэд бусад шашин шүтэхэд саад болохгүй." гэж тус тус хуульчилсан.

Монгол Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор баталсан "Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал"-ын 3.1.4.8-д "Уламжлалт Бурханы шашин, соёлыг сэргээн хөгжүүлж, сүм хийдийн үйл ажиллагааг нийгмийн оюун санааг гэгээрүүлэх, үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, ядуурлыг бууруулах, зовлон гамшигт нэрвэгдсэн хүн ардад туслалцаа үзүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах үйлсэд чиглүүлэхэд төрөөс анхаарч, дэмжлэг үзүүлнэ." гэж, 3.1.4.9-д "Монголын ард түмний олон зуун жилийн оюуны өвийг тээж, хадгалж ирсэн Монголын Бурханы шашны өв соёлын судалгааг төрөөс онцлон дэмжинэ." гэж тус тус заасан.

Монголын түүхэн дэх нэн эмгэнэлтэй, сургамжтай, заавал бүрэн дүүрэн судалж залруулах ёстой, хор уршиг нь өнөө хэр бүрэн арилаагүй зурвас үе бол "...1920-иод оноос эхэлсэн..."¹ бүх нийтийг хамарсан улс төрийн их хэлмэгдүүлэлт юм. Энэ үед Монголын бурханы шашин, соёл хамгийн их хохирч, улс төрийн талаар хилсээр хэлмэгдэн бүхэл тогтолцоогоороо сүйтгэгдсэн байдаг.

Ардын засгийн газрын шашны талаарх бодлогын үндэс нь В.И.Лениний "Марксист хүн бол материалист буюу шашны эсрэг байх хэрэгтэй бөгөөд гэхдээ шашинтай тэмцэх тэмцлийг хийсвэр цэвэр онолыг ерөнхийдүүлэхгүй харин ангийн тэмцлийн үндсэн дээр..."², К.Марксын "Шашин бол ард түмнийг мунхруулагч хар тамхи мөн" гэх зэрэг сургаалиуд болж байв. Нөгөө талаас тэр үеийн Зөвлөлт Орос Улс болон Коминтерний Зөвлөлт Орост хэрэглэсэн арга, ажиллагааны үлгэр жишээгээр шашны асуудлыг шийдвэрлэхийг шахаж, зааварчилсны нөлөөгөөр ардын засаг, бурханы шашин хоёр тэр үеийн Монголын нийгэмд зэрэгцэн орших боломжгүй болсон байдаг. Ийнхүү шашныг устгах ажиллагаа тухайлан VIII Богд Жавзандамба хутагтыг жанч халж, түүний хойд дүрийг тодруулах асуудал гарсанаас хойш хүчээ авч төрийн бодлогын түвшинд хэрэгжсэн байна. Ингэхдээ тухайн үеийн засаг төр дан ганц шашныг устгаж байна гэж сэтгээд давхар "...монголчуудын бүтээсэн оюун ба эдийн соёлын их өв сан нь шашны эсрэг хэрэгжүүлсэн төрийн бодлого үйл ажиллагааны үр дүнд сүйдсэн..."³-нийг огтхон ч ойлгоогүй юм. Хамгийн гол нь үндэстний өвөрмөц онцлог, оюун санааны хамгаалалтаа ч бас сүйтгэж, харь гадныхныг шүтэх хандлага, сэтгэлгээний ухралтын эхийг тавьснаа анзаараагүй билээ.

¹ Улс төрийн хэлмэгдүүлэлт ба цагаатгал /симпозиум/, УБ., 2005 он. 9-10-р талууд

² БНМАУ-д сүм хийд лам нарын асуудлыг шийдвэрлэсэн нь. УБ., 1965. 21-р тал

³ Улс төрийн хэлмэгдүүлэлтийн намтрын товчоон XI боть, УБ., 2008 он. 295-296-р талууд

Оюун санааны үндсийг тасалсан нь: Бурханы шашны бусад шашнаас ялгарах нэгэн онцлог нь Бурхан багшаас эхэлсэн ван, лүн⁴-гийн үндэс огт тасраагүй дамжсан байх ёстой гэдэгт оршино. Тиймээс үндэс дамжлагын багш нарынхаа алдрыг дуудан уншдаг залбиралууд бий. Багшаас дамжсан эрх, увдис, туршлагагүй бол хэчнээн ботиор ном судар нь байвч өөрөө дураараа унших төдийгөөр бясалгал бүтээл үйлдэж болдоггүй байна. Тиймээс эрх авшиг болон аман эш дамжуулахыг хориглох нь Бурханы шашны оюун санааны үндэс дамжлагыг таслаж буй хэрэг мөн. Гэтэл Ардын засгаас номын ван, лүн өгөх бурханы шашны зан үйлийг нийтийн дунд зохион байгуулахыг хориглосон байдаг. Мөн 1928 оны МАХН-ын долдугаар их хурлын тогтоолын “Шашин шүтлэгийн тухай” гэх хэсгийн 39 дүгээрт “Энэ завсар богдын зэрэг хутагт, хувилгаадыг залах, тодруулах хэмээх өгүүлэл, сэдэв гарсаар бүхий тул үүнээс урагш ийнхүү хутагт хувилгаадыг залах, тодруулах хэмээхийг хэрэгсэхгүй...”⁵, 1930 оны МАХН-ын наймдугаар их хурлаар “Лам нарын тухай” хэлэлцээд “Биелүүлэн гүйцэтгэх явууллагуудын тухай” заан тодорхойлсны 12 дугаарт “Богдын зэрэг хутагт, хувилгаадын хойт дүрийг тодруулах залахыг зогсоосон явдлыг сайтар хянаж, энэ тухай гаргасан хууль дүрмийг зөрчигчдийг хатуу чангаар цээрлүүлбэл зохино”⁶ хэмээсэн зэрэг нь бурханы шашныг тэргүүнгүй, шүтээнгүй болгосон хэрэг байв. Үүгээр ч үл барам, улс төрийн намын үзэл суртлын хүчтэй арга хэрэгслээр дамжуулан 70 жилийн туршид гутаан хэлмэгдүүлсэн нь утга зохиол, ном сурах бичиг, урлаг уран сайхан гээд нийгмийн бүх хүрээнд гүн тусгалаа олж, энэ бүхэн нь өнөө ч гүйцэд сайн залруулагдаагүй байсаар байна.

Эдийн засгийн үндсийг тасалсан нь: “МАХН 1925 оноос эхлэн томоохон шар феодалуудын өмч хөрөнгийг хураах үндсэн дээр тэдний эдийн засгийн хүчин чадлыг эвдэж устгах талаар шийдвэртэй алхам...”⁷ хийж эхэлжээ. Энэ ажлыг 1925 онд хуралдсан МАХН-ын IV их хурлын шийдвэрийн дагуу 1926 онд “Богд Жавзандамба хутагтын сангаас 1,3 сая төгрөгийн эд хогшилыг хураасан”⁸-аар эхлүүлсэн байна. Улмаар “намын VII дугаар их хурлын шийдвэрийн дагуу улсын V их хурал феодалын хөрөнгийг хураах шийдвэр гаргажээ. Ардын засгийн газар энэхүү шийдвэрийг хэрэгжүүлэхийн тулд 1929 оны 9-р сард тусгай тогтоол гаргаж засгийн газрын дэргэд феодалын хөрөнгийг хураах комисс байгуулж ажиллуулсан билээ.”⁹ Ингээд 1929-1932 онуудад гэхэд л хар феодалуудын өмч хөрөнгийг хураах үеэр 114 хутагт, хувилгаадын хөрөнгийг бас хураасан байна.¹⁰ Цаашлаад “цэргийн татвар” ноогдуулах, сүм хийдийн хөдлөх болон үл хөдлөх хөрөнгөнд өсгөн нэмэгдүүлэх улсын (жасын) албан татвар ноогдуулах зэргээр сүм хийдийн эдийн засагт шийдвэртэй цохилт өгөх “хувьсгалт” арга хэмжээнүүдийг шат дарааллуулан авч хэрэгжүүлсэн байдаг. Жишээлбэл, зөвхөн сүм хийдийн малаас 1930-1931 онд бүгд 3,6 сая орчим төгрөгийн албан татвар татсан байдаг байна.¹¹ Харин 1932-1936 онуудад явагдсан хоёрдугаар шатны арга хэмжээний дүнд “...сүм хийдийн гарт

⁴ Ван: “эрх авшиг” гэсэн утгатай төвөд үг. Энэ нь аливаа бурханы ном бясалгал үйлдэх ёсыг зааж, цаашид тэр ёсоор бясалгал үйлдэх эрхийг өгч буйг хэлнэ. Харин “лүн” гэдэг нь “аман эш” гэсэн утгатай, номын уншлагыг шавь нарын чихэнд сонсгож дамжуулдаг ёстой.

⁵ Монгол ардын хувьсгалт намын түүхэнд холбогдох баримт бичгүүд, 1920-1940 он, УБ, 1966 он. 206-р тал

⁶ МАХН-ын их, бага хурал, Төв Хорооны бүгд хурлуудын тогтоол шийдвэр: 1921-1956. Хоёрдугаар хэвлэл. УБ., 1956 он. 318 дахь тал

⁷ А. Минис. МАХН-аас сүм хийд, лам нарын эдийн засгийн хүчин чадлыг эвдэж устгахын төлөө явуулсан тэмцэл. УБ., 1972. 93-р тал.

⁸ МҮТА. Богд Жавзандамбаас хураагдсан зүйлийн тэмдэглэл данс.

⁹ С.Пүрэвжав, Д.Дашжамц. БНМАУ-д сүм хийд, лам нарын асуудлыг шийдвэрлэсэн нь, 1921-1940 он. УБ., 1965 он, 119 тал.

¹⁰ Мөн тэнд. 120-р тал

¹¹ Мөн тэнд. 125-р тал

байсан мал сүрэг баргаараа ардын аж ахуйтны гарт шилжиж очсон байна.”¹² 1936 онд БНМАУ-ын Сайд нарын зөвлөлийн 28 дугаар тогтоолоор “Хувьдаа ихээхэн ашиг орлого бүхий” гэгдсэн лам хуврагуудад 4 ангилалаар¹³ (олз ашгийн) татвар ноогдуулжээ¹⁴. “1936-1939 онуудад дээд ба өндөр ашиг орлого бүхий лам нараас олз ашгийн татварт барагцаалбал 20 сая гаруй төгрөг хураасан гэж үзэж болох юм.”¹⁵

Хүний нөөцийг нь шавхаж, оюуны санааны залгамжийг тасалсан нь:

“Монгол дахь улс төрийн хэлмэгдүүлэлтэд хамгийн их өртөж хэлмэгдсэн хүмүүс бол яахын аргагүй лам нар мөн билээ. Одоогийн судлагаагаар 30 орчим мянган хүнийг улс төрийн хэрэгт хилсээр хэлмэгдсэн, гэм буруугүй болохыг тогтоон цагаатгаад байна. Эдгээр 30 мянган хүнээс 17 мянга гаруй нь лам нар байсан бөгөөд үүний 14 мянгыг буудаж, үлдсэнийг нь 10 жил хорих ялаар шийтгэж байсан юм.”¹⁶

1936 оны байдлаар улсын хэмжээгээр насанд хүрсэн лам нар 74058, насанд хүрээгүй лам нар 15084, бүгд 89142 байснаас 1936 онд элдэв шалтгаанаар хорогдсон лам нар 5899, мөн онд 1026 лам ял шийтгүүлж байсан бол 1937 оны эхний зургаан сарын байдлаар 811 лам ял шийтгүүлжээ. 1937 оны наймдугаар сарын 1-ний өдрийн байдлаар шоронд 410 лам хоригдож, мөрдөн байцаалтад 117 лам байгаа гэж бүртгэжээ. “1937 оны аравдугаар сарын 4-7-ны өдрүүдэд Бөмбөгөр ногоон театрт болсон шүүх хурлаар хувьсгалын эсэргүү лам нарын “Төв” хэмээх байгууллагыг зохиомолоор бий болгон, удирдагчаар хамба номун хан ёнзон Ц.Лувсанхаймчигийг нэрлэж, хилс хэрэг тулган хүлээлгэж, 23 лам нарын хамт шийтгэснээс ёнзон хамба тэргүүтэй 19 ламыг цаазалснаар” лам нарыг энэхүү зохиомол байгууллагын гишүүн гэх үндэслэлээр улс орон даяар үй олноор нь хомроглон баривчилж устгах ажлыг эхлүүлсэн байдаг. Баривчлагдсан лам нарыг мөрдөн байцаахдаа нойр хоолгүй олон хоногоор өндөр сандалд суулгаж жижүүрлэн байцаах, үзэг харандаагаар хатгах, алгадах, өшиглөх, чихийг мушгих, ам, багалзуурыг барьж шахах, бүс гуперээр ташуурдах, ширээний хэрэглэл, сандлын хөлөөр цохих, халуун пийшин, том чийдэнгээр шарах, хүйтэнд нүцгэн гадаа гаргах, эсвэл цонхыг задгайлж дааруулах, даавуунд элс чулуу боож цохих, гар хөлд нь гав хийх, касцерт хорих, буу тулгаж буудна гэж сүрдүүлэх, хэргээ хүлээвэл хөнгөлнө, амь нас өршөөнө гэж ятгаж хуурах зэрэг олон аргыг хэрэглэж, зарим хүнд залхаалт хэрэглээгүй боловч зохиомол мэдүүлэг бичиж үсэг зуруулах зэргээр мөрдөн байцаалтын “түргэн журам” гэгчийг хэрэглэж байсан ажээ. Хожим ёнзон хамба Ц.Лувсанхаймчигийн хувьсгалын эсэргүү

¹² А.Минис. МАХН-аас сүм хийд, лам нарын эдийн засгийн хүчин чадлыг эвдэж устгахын төлөө явуулсан тэмцэл. УБ., 1972. 114-р тал.

¹³ I Хутагт хувилгаад, сүм хийд тэргүүлсэн хамба нар, цорж нар, ном тавих ажлыг эрхлэх том лам нар, авралч, гүрэмч ба эдгээр тушаалыг урьд хоёр жилээс доошгүй хугацаагаар хүлээж явсан одоо лам хэвээр буй хүмүүс, ихээхэн ашиг орлоготой буюу хөрөнгө зоорь хураасан лам нар, лам болж сүм хийдэд сууж байгаа хуучны засаг ноёд, тайж, түшмэд-жилд 400 төгрөг, тогтоосон хэмжээнээс их бол хэтэрсэн төгрөг тутмаас 20 мөнгө; II Сүм хийдийн да лам, шунлайв лам, ахлагч гэсгүй, ахлагч умзад нар...одоо лам хэвээр буй болон дан зурхайн ажлыг эрхэлдэг лам нар-жилд 200 төгрөг, тогтоосон хэмжээнээс хэтэрсэн төгрөг тутамд 10 мөнгө; III Хийдийн доторх аймаг, дацан ба тусгай жижиг сүмийн хурлын тэргүүн лам, ловон, гэвхүй, эмч лам нар-жилд 80 төгрөг, хэмжээнээс хэтэрсэн орлогын төгрөг тутамд 5 мөнгө; IV аграмба, гавж, равжамба зэрэг мяндаг бүхий лам нар, дацангийн умзад, зайсан, жасын нярав нар-жилд 50 төгрөг ба хэмжээнээс хэтэрсэн төгрөг тутамд 3 мөнгөний татварыг тус тус онооно.

¹⁴ Тухайн жил энэхүү татвараас хуримтлуулсан мөнгөнөөс батлан хамгаалах хэрэгт 2 сая төгрөг хуваарьлаж байсан байна

¹⁵ А.Минис. МАХН-аас сүм хийд, лам нарын эдийн засгийн хүчин чадлыг эвдэж устгахын төлөө явуулсан тэмцэл. УБ., 1972. 167-р тал.

¹⁶ А.Эрдэнэсайхан. Лам нарыг хэлмэгдүүлсэн нь. www.mongolnews.mn 2011 оны 09 сарын 16.

лам нарын “Төв” хэмээх байгууллагын хэрэг гэгчийг шалгаж, гэм буруугүй болохыг тогтоож, 1990 оны долдугаар сарын 25-ны өдрийн БНМАУ-ын Дээд шүүхийн бүгд хурлын VII хурлын тогтоолоор “Төв” байгууллагын толгойлогч, удирдагч гэгдэж олон жил хилсээр гүтгэгдэж ирсэн ёнзон хамба Ц.Лувсанхаймчиг нарыг цагаатгажээ. Уг үйл явцтай зэрэгцэн лам нарыг цагаатгах ажил эрчимжсэнээр одоогийн байдлаар 20 мянга шахам лам нарыг гэм буруугүйг тогтоон цагаатгаад байна.

“Улс төрийн хилс хэрэгт хэлмэгдэгчдийг цагаатгасан тухай мэдээллийн сангаас үзвэл, 19758 ламыг хилс хэрэгт шийтгэсний дотор хутагт 2, хувилгаан 52, аграмба 2074, гавж 6723, маарамба 488, зурхайч 39, сурвалжтан тайж нар, хуучин төрийн албан хаагчид 1880 бүртгэгдсэний дотор ноён явагсад 27, ван 2, бэйс 1, гүн 30, зайсан 104, мээрин 170, түшмэл 15, тайж 1378 байна.”¹⁷ Гэтэл нам төр, засаг захиргаа, цэрэг, аж ахуй, соёл гэгээрлийн байгууллагад ажиллаж байсан албан хаагчид 1287 бүртгэгджээ. Эндээс үзэхэд Бурханы шашны хамгийн өндөр мэдлэг боловсролтой, соёлын биет бус өвийг тээгч, шашин номын аван явагчдыг нь онцгойлон бүрнээ устгасан нь илхэн байна. Үүнээс хойно ч “ангийн дайсныг дарж, ангийн биш этгээдүүдийг нэгэнт устгаж дууссан тул залхаан цээрлүүлэлт хэлмэгдүүлэлтийн арга хэлбэр ч өөрчлөгдөж нийтээр нь хомроглон баривчилж, яллан шийтгээд, бөөнөөр нь буудан алдаг хэлбэр өөрчлөгдөж, хорих ял шийтгээд ялын хөдөлмөрт зүтгүүлэх хэлбэр зонхилох болжээ.”¹⁸

Соёлын биет болон биет бус өвийг сүйтгэсэн нь: Их хэлмэгдүүлэлтийн жилүүдэд монгол оронд нийт 750 гаруй сүм хийдийг устган сүйтгэсэн билээ. Түүний үлдэгдэл туурийг эвлэлийн гишүүдээр нураалгаж малын хашаа хороо барих ажил бүр хожуу ч үргэлжилсэн байдаг. Энэ тухай албан ёсны мэдээллээс үзэхэд, “Сүм хийдийн тогтолцоо бүрэн устгагдаж, 700 гаруй сүм хийд, түр хурлын дуганууд бүгд хаагдаж, эзгүйрсэн ба лам нар нийгмийн бүлэг байхаа больж албан ёсоор лам гэж бүртгүүлэх хүнгүй болсон байна”¹⁹ гэжээ. Эдгээр нураагдаж сүйтгэгдсэн сүм хийдүүдийн их зонхи нь уран барилгын цогцолборууд байсан юм. Үүнийг харьцангуй бүрэн бүтэн үлдсэн өнөөгийн Гандантэгчинлин хийд, Амарбаясгалант хийд, Богд хааны ногоон ордон, Чойжин ламын сүм зэрэг цөөн хэдхэн дурсгалаар жишин мэдэж болно. Жишээлхэд, Чойжин ламын сүм цогцолборыг анх “...бурхан тахил, эдлэл хэрэглэлийн хамт бүтээн босгоход 69230 лан, 7 цэн, 8 пун мөнгө”²⁰ (энэ нь одоогийн хэмжүүрээр 2582 кг гаруй цалин цагаан мөнгө юм) зарцуулсан байдаг. Эдгээрээс эвдэгдэлгүй, хараахан Орос руу зөөгдөөгүйгээс нь эрдэмтдийн дээжлэн авч үлдсэн цөөн хэдэн бурхдаас өдгөө Монгол Улсын түүх, соёлын хосгүй үнэт өвийн бүртгэлд орсон нь бий. Жишээлхэд, Өндөр гэгээний Ногоон Дарь эх бурхан. Харь гадаадад гарчихсан Өндөр гэгээний сургууль хийцийн нэгэн бурхан Нью-Йоркийн дуудлага худалдаагаар 4,8 сая доллараар, Өндөр гэгээний өөрийнх нь баримал дүр Бээжингийн дуудлага худалдаанд 20.0 гаруй сая доллартай дүйцэх хэмжээний юаниар зарагдаж байсан жишээ бий. Үүнээс үзэхэд их хэлмэгдүүлэлтийн он жилүүдэд сүйтгэгдсэн сүм хийд, тэдгээрийн бурхан тахил, ном сударын үнэ цэнэ, түүний хохирлын хэмжээг мөнгөөр хэмжиж тооцоолох боломжгүй юм. Нөгөөтэйгүүр, эдгээр сүм хийдүүд нь боловсрол, сургалтын төвүүд байв. Тодорхой хэлбэл, тэдгээр нь бурханы шашны эрдэм ухааны зэрэгцээ уран зураг, цаасан шуумал, цутгуур, сийлбэр, оёдол ба зээгт наамалын зэрэг зүйл зүйлийн урлаг соёлын сургалтын төвүүд байсан билээ. Бидний өнөө сайн мэдэх баримал бурхдыг “Өндөр гэгээний сургууль хийц”, “Хүрээ хийц” гэх, цамын багуудыг мөн л “Хүрээний дэг сургуулийн”,

¹⁷ Улс төрийн хэлмэгдүүлэлт ба цагаатгал. УБ., 2000. 56 дахь тал

¹⁸ Мөн тэнд. 57 дахь тал

¹⁹ Мөн тэнд

²⁰ Чойжин ламын сүм музей: Баримт бичгийн эмхэтгэл (1900-2016), УБ., 2016 он. Өмнөх үг.

“Чойрын хийдийн”, Манзушрийн хийдийн” гэхчлэн нэрлэдэг нь тухай тухайн сүм хийдтэй нь холбоотой байсан юм. Ном хэвлэлийн газрууд ч бүгд л сүм хийдүүдтэйгээ холбоотой, тус тусын ялгарах дэг сургуультай байжээ. Гэтэл сүм хийдүүдийг хоосруулан, улмаар эвдэж сүйтгэснээр эдгээр олон зүйлийн сургуулиуд үгүй болж, өв тээгчдийн их зонхи нь буудагдан алуулж, цөөн тооны амь үлдэгсэд нь тухайн тухайн мэдлэг ухаан, ур чадвараа буюу соёлын биет бус өвийг бусдад дамжуулах хориотой байсаар алдагдан өнгөрсөн байна. Жишээлхэд, шүтээн зураг болон сүм хийдийн барилгад хэрэглэдэг монголын уламжлалт шороон будаг, түүгээр үл барам, түүний суурь байтуу хийх арга технологиуд өнөө цагт хүрэлцэн ирсэнгүй. Энэ мэт бидний үед хүрэлцэн ирээгүй олон зуун соёлын биет бус өвийг нэрлэж болно.

Ингээд Монголын төр удаан хугацаагаар хэлмэгдэн зовж, дарагдсаар ирсэн ядруухан уламжлалт шашнаа 1990 оноос хойш “одоо шашин шүтэх эрх, эрх чөлөөтэй” гэх төдийгөөр гадаадын уламжлал нь тасраагүй, эдийн засаг болон хүний нөөцийн чадавх асар өндөртэй шашнуудтай уралдуулан орхисон.

Монголын түүхэн дэх их хэлмэгдүүлэлтийн шуурганд өртөж бүхэл тогтолцоогоороо сүйтгэгдсэн “шашин, соёл” Бурханы шашнаас өөр нэгээхэн ч үгүй тул Монгол Улсын Их Хурлын 2010 оны 48 дугаар тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”-ын 3.1.4.8-д “Уламжлалт Бурханы шашин, соёлыг сэргээн хөгжүүлж, сүм хийдийн үйл ажиллагааг нийгмийн оюун санааг гэгээрүүлэх, үндэсний эв нэгдлийг бэхжүүлэх, ядуурлыг бууруулах, зовлон гамшигт нэрвэгдсэн хүн ардад туслалцаа үзүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах үйлсэд чиглүүлэхэд төрөөс анхаарч, дэмжлэг үзүүлнэ.” гэж, 3.1.4.9-д “Монголын ард түмний олон зуун жилийн оюуны өвийг тээж, хадгалж ирсэн Монголын Бурханы шашны өв соёлын судалгааг төрөөс онцлон дэмжинэ.” гэж тус тус зааж тодорхойлсон.

Иймд төрөөс Монголын ард түмний эв нэгдэл, соёл иргэншлийн түүхэн уламжлалаа эрхэмлэхийн үүднээс Монгол Улс дахь уламжлалт буддын шашныг сэргээн хөгжүүлэхэд санхүүгийн зохих дэмжлэг үзүүлэх шаардлагатай байгаа тул олон улсад төрөөс шашныг түүх, соёл урлаг, зан заншил талаас нь дэмжиж, улсаас төсөв хуваарлидаг туршлагыг судлан Нөхөн олговор олгох тухай хуулийн төслийг боловсруулсан болно.

---оОо---